

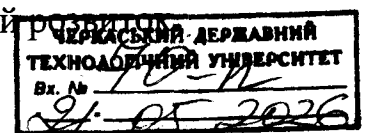
ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу
Осейка Дмитрія Андрійовича
на тему «Зміна парадигми гуманітарної безпеки України
в умовах воєнного стану»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
у галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 033 «Філософія»

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан розвитку людської цивілізації характеризується безпрецедентним загостренням суперечностей між глобалізаційними інтеграційними процесами та збереженням суверенної ідентичності національних правових і культурних систем. В умовах повномасштабної війни РФ проти України питання гуманітарної безпеки набувають особливої гостроти й концептуальної складності, виходячи далеко за межі традиційного розуміння безпеки як суто воєнно-політичної категорії.

Аналіз сучасних тенденцій правового регулювання свідчить про те, що функціональна складність права невинно зростає, охоплюючи дедалі ширше коло суспільних відносин – від локального до транснаціонального рівня. Саме в цьому контексті гуманітарна безпека постає як багаторівневий феномен, що потребує комплексного міждисциплінарного осмислення: правового, філософського, соціокультурного та антропологічного. Реалії воєнного часу загострюють традиційну суперечність між нормами приватного і публічного права, між інтересами держави і потребами громадянського суспільства, висувачи на перший план питання захисту невід’ємних прав і свобод людини в екстраординарних умовах.

Не менш важливим чинником актуальності є т.зв. «антропологічний парадокс глобалізації» – ситуація, за якої процеси світової інтеграції стають вигідними меншості, тоді як більшість населення відчуває їх негативні наслідки. Для України, що перебуває в стані екзистенційного протистояння, ця проблема набуває виміру боротьби за збереження власної культурно-цивілізаційної ідентичності та людського потенціалу нації. Масове вимушене переміщення населення, руйнування освітньої і наукової інфраструктури, деформація системи суспільних цінностей – усе це безпосередньо загрожує гуманітарному виміру національної безпеки.

Врахування вищезазначеного контексту дає підстави стверджувати, що актуальність обраної Осейком Дмитрієм Андрійовичем теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Дослідження зміни парадигми гуманітарної безпеки України є нагальною науковою необхідністю, що зумовлена як внутрішніми викликами воєнного та повоєнного відновлення, так і потребою в дотриманні загальносвітових правових і гуманітарних стандартів захисту людини, її гідності та права на безпечний

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертаційного дослідження Осейка Д. А., його статтями та опублікованими апробаційними матеріалами дозволяє констатувати, що основні наукові положення роботи та висновки є достовірними, теоретично і методологічно обґрунтованими. Цьому сприяв вичерпний аналіз вітчизняної та іноземної наукової літератури.

Позитивне враження справляє застосування широкого спектру методів наукового дослідження, серед яких органічно поєднано як загальнонаукові, так і спеціальні підходи, що свідчить про належну методологічну культуру автора та глибоке розуміння міждисциплінарної природи досліджуваної проблематики.

Структурний підхід дозволяє розглядати гуманітарну безпеку не як ізольовану категорію, а як системний феномен, інтегрований у ширший контекст національної безпеки та пов'язаний із соціальною, інформаційною, освітньою й культурною політикою держави. Це методологічне рішення видається особливо виправданим з огляду на багаторівневий характер сучасних безпекових викликів. Інституціональний підхід забезпечує комплексний аналіз діяльності державних органів, міжнародних організацій і структур громадянського суспільства, що дає змогу уникнути однобічності у висновках і врахувати реальну складність механізмів забезпечення прав людини. Особливо слід відзначити людиноцентричний підхід, в межах якого захист прав внутрішньо переміщених осіб розглядається як пріоритетний напрям дослідження: це відповідає як сучасним стандартам міжнародного гуманітарного права, так і нагальним потребам української суспільної реальності.

Серед конкретних методів дослідження вирізняється коректне застосування порівняльно-правового методу для аналізу міжнародних стандартів та практики їх імплементації в Україні, що забезпечує необхідний науковий контекст і дозволяє виявити прогалини у вітчизняному законодавстві. Використання контент-аналізу нормативно-правових актів та звітів авторитетних міжнародних організацій – ООН, ОБСЄ, UNESCO, Ради Європи – надає дослідженню належної доказової бази. Залучення емпіричних методів, зокрема аналізу статистичних даних щодо внутрішнього переміщення, обсягів гуманітарної допомоги та втрат у сфері освіти й культури, суттєво підвищує практичну цінність роботи та наближає теоретичні узагальнення до реальних суспільних процесів.

У першому розділі дисертації *«Теоретико-методологічні основи дослідження гуманітарної безпеки»* автор актуалізує міждисциплінарний підхід, який органічно інтегрує філософські, соціологічні, політичні, культурологічні та правові аспекти наукового пізнання. Дисертант послідовно обстоює позицію, згідно з якою людина як базова цінність суспільного розвитку є центральним об'єктом усієї дослідницької

конструкції, а методологія спирається на принципи системності, комплексності, гуманізму, сталого розвитку та збереження національної ідентичності. Це дозволяє розглядати гуманітарну безпеку одночасно в гуманітарному, правовому та державотворчому вимірах як цілісну наукову систему.

У підрозділі 1.1. *«Структура і сутність гуманітарної безпеки як наукової категорії»* Осейко Д. А. обґрунтовує, що концептуальне осмислення категорії гуманітарної безпеки нерозривно пов'язане із трансформацією сучасних уявлень про безпеку – від державоцентричних моделей до людиноцентричних. Детально розглядаються рівні гуманітарної безпеки: духовно-культурний, освітньо-науковий, інформаційно-комунікативний, соціально-гуманітарний і морально-ціннісний, а також її структурні компоненти – інституційний, нормативно-ціннісний і ресурсний. Окремо наголошується на мобілізаційному характері гуманітарної безпеки в умовах воєнного стану, коли вона стає фундаментом не лише виживання держави, а й її поствоєнного відновлення.

Підрозділ 1.2. *«Методологічні засади дослідження гуманітарної безпеки»* присвячений обґрунтуванню розгалуженої, внутрішньо узгодженої методологічної системи, заснованої на поєднанні міждисциплінарного, системного, аксіологічного, антропоцентричного та компаративного підходів. Дисертант послідовно розкриває пізнавальний потенціал кожного підходу: системний дозволяє розглядати гуманітарну безпеку як цілісну динамічну структуру; філософсько-антропологічний – зосереджує увагу на людині як носієві гідності й творчого потенціалу; аксіологічний – осмислює безпеку крізь призму базових соціокультурних цінностей. Поєднання діалектичного, ситуаційного та соціокультурного аналізу забезпечує адекватне дослідження динамічних трансформацій гуманітарного простору в кризових умовах.

У підрозділі 1.3. *«Парадигмальні зміни у науковому дискурсі гуманітарної безпеки»* автор обґрунтовує перехід від позитивістського трактування безпеки як статичного стану – до її розуміння як динамічного процесу взаємодії соціальних, культурних, інформаційних і ціннісних чинників. Дисертант простежує генезу концепції human security в рамках ООН як теоретичного підґрунтя сучасної гуманітарної парадигми, а також обґрунтовує формування в українському науковому дискурсі після 2022 року інтегративно-ціннісної парадигми, де людина постає одночасно об'єктом захисту та активним суб'єктом культурного відновлення й соціальної солідарності.

У підрозділі 1.4. *«Гуманітарна безпека у системі національної безпеки України»* дисертант доводить, що гуманітарна безпека виконує інтегративну функцію, поєднуючи соціальні, культурні, освітні та інформаційні виміри державної політики. Автор аналізує нормативно-правове закріплення гуманітарної безпеки у стратегічних документах держави, розкриває

взаємозв'язок гуманітарної та інформаційної безпеки в умовах гібридних загроз, а також підкреслює роль громадянського суспільства і міжнародних партнерів у збереженні гуманітарного потенціалу нації.

У другому розділі *«Соціальні та інституційні аспекти гуманітарної безпеки України»* дисертант послідовно доводить, що гуманітарна безпека давно вийшла за межі допоміжної функції держави та перетворилася на стратегічний пріоритет національної безпеки, де центральне місце посідає людина як носій гідності, культури та соціального досвіду.

У підрозділі 2.1. *«Соціально-гуманітарна стабільність як фактор національної безпеки»* автор демонструє, що ця стабільність охоплює три взаємопов'язані блоки – інституційні механізми, ціннісно-міжособистісні ресурси та комунікативні механізми, – і виконує ключові безпекові функції: слугує бар'єром проти радикалізації, мобілізує людські ресурси в кризових ситуаціях і формує якість суспільного дискурсу. Окремо дисертант наголошує на стратегічній ролі освіти, науки та культурної політики у збереженні людського капіталу та національної ідентичності.

Підрозділ 2.2. *«Координація дій інституцій у сфері гуманітарного розвитку»* присвячений аналізу трирівневої моделі координації – стратегічний, тактичний і оперативний рівні, а також аналізу конкретних механізмів міжінституційної взаємодії між державними органами, міжнародними організаціями та громадським сектором. Дисертант підкреслює як значні досягнення цієї взаємодії, так і системні проблеми – фрагментованість фінансування, дублювання функцій і недостатній рівень локалізації рішень.

У підрозділі 2.3. *«Інституційна участь органів місцевого самоврядування у зміцненні гуманітарної безпеки»* автор переконливо показує, що в умовах повномасштабної війни саме територіальні громади перетворилися на першу лінію гуманітарного реагування, а децентралізація довела свою стратегічну ефективність. Водночас дисертант чесно фіксує системні виклики – обмеженість ресурсів, кадровий дефіцит і нерівномірність розвитку громад.

Підрозділ 2.4. *«Системи державного та громадського контролю щодо дотримання гуманітарної безпеки у державі»* присвячений необхідності переходу від суто адміністративного нагляду до аналітичної оцінки результатів політики. Окремо автор аналізує потенціал цифровізації контрольних механізмів і наголошує, що лише через інституціоналізоване партнерство держави й громадянського суспільства можливе формування справжньої гуманітарної стійкості.

У третьому розділі *«Вплив війни на трансформацію гуманітарної безпеки»* дисертант підкреслює, що повномасштабна війна стала безпрецедентним каталізатором трансформації концепту гуманітарної безпеки, внаслідок якої вона перестала бути «другорядним» виміром державної політики та перетворилася на системоутворювальний ресурс

національної стійкості, що охоплює матеріальний, соціальний, ціннісний, інформаційно-психологічний і культурний рівні. Центральна теза розділу полягає у переході від реактивної до проактивної гуманітарної парадигми – від виживання до стійкого відновлення.

Підрозділ 3.1. *«Втрати гуманітарного потенціалу у сферах освіти, науки та культури»* присвячений аналізу освітніх втрат – від руйнування інфраструктури до деградації кадрового потенціалу та порушення принципів інклюзивності. Автор детально документує знищення об'єктів культурної спадщини, відтік митців і фактичний «культурний вакуум» у громадах; фіксує катастрофічне скорочення наукового фінансування і розпорошення наукових шкіл. Попри колосальні втрати, дисертант наголошує на стійкості академічної спільноти та поступовій інтеграції в глобальний науковий простір.

У підрозділі 3.2. *«Інформаційна безпека як складова гуманітарної безпеки та інформаційно-психологічні загрози в умовах війни»* дисертант аналізує типологію інформаційно-психологічних загроз – дезінформацію, психологічний тиск, атаки на довіру, поляризацію суспільства – та їхній вплив на освіту, культурну ідентичність і психічне здоров'я населення. Автор наголошує, що інформаційно-психологічна резильєнтність є ключовим ресурсом гуманітарної стійкості, а протидія інформаційним загрозам потребує інтеграції з політикою ментального здоров'я.

Підрозділ 3.3. *«Соціальний захист і реінтеграція внутрішньо переміщених осіб»* присвячений аналізу п'яти взаємопов'язаних блоків реінтеграції – матеріальній стабілізації, доступу до соціальних сервісів, економічній автономії, психосоціальній підтримці та соціокультурній включеності. Автор наголошує на необхідності переходу від короткострокової допомоги до довгострокових стратегій, орієнтованих на відновлення гідності й соціального капіталу.

У підрозділі 3.4. *«Роль громадянського суспільства у сприянні гуманітарній безпеці України»* дисертант демонструє, що волонтерські мережі, НУО та благодійні фонди перетворилися з допоміжних структур на системоутворювальний елемент гуманітарної стійкості, забезпечуючи оперативне реагування, захист прав, психосоціальну підтримку та протидію дезінформації. Водночас автор фіксує структурні ризики – виснаження активістів, фрагментацію зусиль і дискредитаційні атаки.

У підрозділі 3.5. *«Роль міжнародної допомоги у підтримці гуманітарної безпеки»* автор наголошує, що міжнародна підтримка є не просто доповненням до національної політики, а критичним елементом гуманітарної резильєнтності, та формулює комплекс рекомендацій щодо посилення координації, прозорості й переорієнтації допомоги від екстреного реагування до стратегічного відновлення громад. Дисертант аналізує ряд гуманітарних викликів, подолання яких можливе лише у поєднанні зусиль держави із допомогою міжнародних донорів, інших гуманітарних партнерів.

У четвертому розділі *«Концепція поствоєнного розвитку гуманітарної безпеки України»* дисертант підкреслює, що повномасштабна війна змушує докорінно переосмислити природу гуманітарної безпеки: вона перестала бути допоміжним елементом соціальної політики та перетворилася на стратегічне ядро поствоєнного відновлення держави. Центральна ідея розділу – поствоєнна гуманітарна безпека має будуватися не на логіці виживання, а на логіці глибокої модернізації та людиноцентричного розвитку, де освіта, наука, культура, резильєнтність і міжнародна інтеграція утворюють єдину взаємопов'язану систему.

У підрозділі 4.1. *«Відновлення освітнього, наукового і культурного потенціалу держави»* дисертант аналізує механізми освітнього відновлення – від реконструкції зруйнованої інфраструктури та цифровізації до розвитку педагогічних кадрів та інклюзивних підходів. Щодо науки автор обстоює її нову роль як драйвера модернізації через доказову політику та міжнародну кооперацію. У сфері культури здобувач наголошує на стратегічній функції креативних індустрій як ресурсу одночасно соціального зцілення, відновлення ідентичності та економічного розвитку.

Підрозділ 4.2. *«Стратегія формування нової парадигми гуманітарної політики майбутнього України»* присвячений обґрунтуванню необхідності переходу від реактивної, галузево-фрагментованої моделі до системної, проактивної та людиноцентричної, у якій гуманітарна політика інтегрується в архітектуру національної безпеки. Ключовою концептуальною категорією тут виступає резильєнтність суспільства, яку дисертант розглядає не як індивідуальну рису, а як комплексну соціально-гуманітарну характеристику, що формується через довіру до інституцій, психологічне відновлення, доступ до освіти й культури, та розвиток горизонтальних соціальних зв'язків.

У підрозділі 4.3. *«Критерії та механізми оцінки ефективності гуманітарної безпеки поствоєнної України»* автор обґрунтовує перехід від декларативного управління до управління на основі даних, пропонуючи комплекс індикаторів – соціально-демографічних, психологічних, культурно-освітніх та індикаторів довіри. Особливо наголошується, що результати оцінювання мають безпосередньо впливати на бюджетне планування, коригування державних програм і формування довгострокових гуманітарних стратегій.

У підрозділі 4.4. *«Інтеграція поствоєнної України у міжнародний гуманітарний простір»* дисертант аналізує чотири вектори інтеграції – європейський, глобальний (через ООН та її агенції), науково-освітній та культурно-дипломатичний, – підкреслюючи, що Україна має перейти від ролі реципієнта допомоги до ролі рівноправного партнера й співтворця міжнародних гуманітарних норм, пропонуючи світові власний унікальний досвід подолання гуманітарної катастрофи в умовах затяжного конфлікту. Наголошується на важливості трансферу знань у процесі формування в Україні нової управлінської культури, адекватній викликам часу.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає у формуванні комплексного та системного наукового бачення трансформації гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану, що дотепер залишалося недостатньо систематизованим у вітчизняній та міжнародній науковій літературі.

По-перше, автором уточнено й поглиблено зміст категорії «гуманітарна безпека» в умовах повномасштабної війни. На відміну від традиційних підходів, що зводили це поняття переважно до соціальної політики або гуманітарної допомоги, у дисертації воно інтерпретується як багатовимірний феномен, що органічно інтегрує освітній, науковий, культурний, інформаційний та правовий компоненти, утворюючи цілісну концептуальну конструкцію.

По-друге, здійснено комплексний аналіз впливу воєнного стану на гуманітарну безпеку України, що охоплює проблеми внутрішньо переміщених осіб, збереження освітнього й наукового потенціалу, захисту культурної спадщини та забезпечення інформаційної стійкості суспільства.

По-третє, запропоновано авторську концептуальну модель нової парадигми гуманітарної безпеки, засновану на принципах резильєнтності, людиноцентричності, інклюзивності та міжнародної кооперації. Ця модель вирізняється інтеграцією правових, соціально-гуманітарних і безпекових аспектів у єдину системну конструкцію.

По-четверте, виявлено та систематизовано прогалини у чинній системі правового забезпечення гуманітарної безпеки – щодо захисту прав ВПО, доступу до освіти, цифрової та інформаційної безпеки, а також механізмів міжнародної гуманітарної допомоги.

По-п'яте, дисертантом осмислено практичні аспекти вдосконалення державної гуманітарної політики, що передбачають перехід від реактивної моделі екстреного реагування до проактивної стратегії формування стійкого гуманітарного простору.

По-шосте, доведено ефективність міжнародного досвіду ЄС, ООН, МКЧХ у формуванні сучасних підходів до гуманітарної безпеки, та окреслено можливості його адаптації до українських умов воєнного й післявоєнного відновлення.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у систематизації наукових підходів до розуміння гуманітарної безпеки як комплексної складової національної безпеки, що охоплює освітню, наукову, культурну, соціальну та інформаційну сфери. Автором розроблено концептуальну модель гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення (з урахуванням міжнародного досвіду формування резильєнтності), розширено теоретико-правовий аналіз захисту прав ВПО, а також удосконалено категоріально-понятійний апарат шляхом розмежування понять «гуманітарна безпека», «людська безпека» та «resilience».

Практичне значення дослідницьких результатів визначається широким спектром їх можливого застосування: у нормотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства щодо захисту прав ВПО та охорони культурної спадщини; у державному управлінні – для розробки стратегій гуманітарної й соціальної політики; у роботі міжнародних та неурядових організацій – для підвищення ефективності гуманітарних програм; в освітній і науковій діяльності – для викладання профільних дисциплін; а також як теоретичне підґрунтя для процесів поствоєнної відбудови гуманітарної сфери та зміцнення суспільної стійкості України.

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у семи наукових публікаціях, з яких п'ять одноосібних статей у наукових фахових виданнях України, включених до переліку категорії «Б». Крім того, результати дисертаційного дослідження висвітлено у п'ятьох тезах доповідей на наукових конференціях.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи наукову цінність дисертаційної роботи Осейка Дмитрія Андрійовича, вважаємо за необхідне звернути увагу на низку дискусійних моментів.

1. Попри загальну теоретичну ґрунтовність першого розділу дисертації, слід звернути увагу на певну декларативність у розкритті понятійного апарату. Зокрема, авторське визначення категорії «гуманітарна безпека» фактично формується через накопичення різномірних характеристик – «багатовимірною», «міждисциплінарною», «інтегративною», «метакатегорією» – без формулювання дефініції, яка б відмежовувала це поняття від суміжних категорій «людська безпека», «соціальна безпека» та «національна безпека». Декларований намір удосконалити категоріально-понятійний апарат мав би супроводжуватися авторським визначенням, сформульованим у вигляді узагальнюючої наукової дефініції, що в свою чергу поліпшувало б практичну застосовність досліджуваної категорії.

2. Серед зауважень до дисертаційної роботи можна назвати недостатню концептуальну чіткість у розмежуванні понять «координація» та «інституційна взаємодія», які в тексті фактично вживаються як синоніми. Зокрема, у підрозділі 2.2. автор спочатку визначає координацію як «стратегічний механізм оптимізації ресурсів», а в подальшому викладі змішує її з категорією інституційної взаємодії, не встановлюючи чітких критеріїв їх розмежування. Це дещо послаблює аналітичну строгість розділу, адже в науковій літературі координація та взаємодія – не тотожні поняття: перша є функціональним механізмом узгодження дій, тоді як друга є ширшою системною характеристикою відносин між інституціями. Відсутність чіткого розмежування цих категорій ускладнює практичне застосування запропонованої дисертантом моделі у частині реформування системи управління гуманітарною безпекою.

3. Відзначаючи безумовну змістовну насиченість і значний аналітичний потенціал роботи, необхідно звернути увагу на структурну диспропорцію між його підрозділами. Зокрема, підрозділ 3.2., присвячений інформаційній безпеці як складовій гуманітарної безпеки, є непропорційно розлогим порівняно з іншими підрозділами дисертації: за обсягом і деталізацією він фактично перетворюється на майже самостійне дослідження із розгорнутою методологічною рамкою, типологією загроз, блоковою класифікацією практичних напрямів та авторськими висновками. Така диспропорція дещо впливає на внутрішній баланс роботи, хоча й не знижує її дослідницької цінності. Але, з погляду наукової композиції, бажано, щоб усі підрозділи були співмірними за глибиною та обсягом розгляду проблематики.

4. Попри декларовану у назві четвертого розділу мету – сформулювати концепцію поствоєнного розвитку гуманітарної безпеки України – автор фактично обмежується систематизацією та описовою характеристикою наявних проблем і напрямів відновлення, не пропонуючи єдиної теоретично обґрунтованої моделі із чіткими структурними елементами, внутрішніми зв'язками та механізмами реалізації. Вживані в даному розділі поняття «інтегрована модель», «нова парадигма», «концепція» у тексті переважно постають як риторичні конструкти. Внаслідок цього вбачається недостатньо зрозумілим, які саме принципи можна вважати системоутворювальними для запропонованої концепції, яка її відмінність від суміжних підходів у науковій літературі, та яким чином авторська концепція може бути впроваджена на практиці.

Втім, незважаючи на певні відзначені недоліки в частині розмежування окремих понять, обсягу деяких підрозділів, наявності узагальнених дефініцій – загальне враження стосовно структури, змісту, методології, теоретичної обґрунтованості та практичної цінності даного дисертаційного дослідження є позитивним. Автор демонструє компетентність, достатню переконливість наведеної аргументації, зокрема, в аналізі та осмисленні прогалин у системі правового забезпечення гуманітарної безпеки України в різноманітних її вимірах. Стилiстика викладу відповідає дисертаційним науковим стандартам.

Загальна оцінка роботи та її відповідність встановленим вимогам. Дисертаційна робота Осейка Дмитрія Андрійовича на тему «Зміна парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану» є завершеним, цілісним науковим дослідженням, виконана на актуальну тему, містить положення наукової новизни, і має теоретичне та практичне значення.

Дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановою КМУ № 507 від 03.05.2024 року), і може бути подана до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Осейко Дмитрій Андрійович – автор дисертації «Зміна парадигми гуманітарної безпеки України в умовах воєнного стану» – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 «Філософія».

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальних
та гуманітарних дисциплін
Одеського національного
морського університету

Олександр СТОВПЕЦЬ

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар

Тетяна КОРОБКО